

1. Basım

SEMİH TEZCAN KİTABI

Editörler

Emine Yılmaz

Nuran Tezcan

Nurettin Demir

Editör Yardımcısı

Emre Çetinkaya

SEMİH TEZCAN KİTABI

Editörler: Emine Yılmaz - Nuran Tezcan - Nurettin Demir

Editör Yardımcısı: Emre Çetinkaya

Yayın No. : 2730
Eğitim No. : 583
ISBN : 978-625-402-182-4
Basım Sayısı : 1. Basım, Nisan 2020

© Copyright 2020, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

Genel Yayın Yönetmeni : Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Yayın Koordinatörü : Gülferm Dursun -gulferm@nobelyayin.com-

Redaksiyon : Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Sayfa Tasarım : Hamide Yalçın -hamide@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım : Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı Sorumlusu: Yavuz Şahin -yavuz@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt : Vadi Grafik Tasarım ve Reklamcılık Ltd. Şti.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1 Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71
Sertifika No: 47479

Kütüphane Bilgi Kartı

Yılmaz, Emine., Tezcan, Nuran., Demir, Nurettin.

Semih Tezcan Kitabı / Editörler: Emine Yılmaz - Nuran Tezcan - Nurettin Demir

1. Basım. XXXII + 512 s. 16x23,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-402-182-4

1. Semih Tezcan, 2. Türkoloji, 3. Makaleler, 4. Halaçça, 5. Uygurca, 6. Türk Dilleri

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-

Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278-21 65

E-Satış: www.nobelkitap.com - www.atlaskitap.com - Bilgi: esatis@nobelkitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kıda Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinde Acâib ü Garâib

Furkan Öztürk / Akdeniz Üniversitesi

Düşsel varlıklar ve mekânlar, dünya edebiyatının en ilgi çekici konularından biri olup Orta Çağ toplumlarının hatta günümüz insanının bile çokça ilgisini çeker. Borges *Düşsel Varlıklar Kitabı*'nda dünya edebiyatının fantastik mekânlarını ve düşsel figürlerini alfabetik olarak tek tek sıralar (Borges 2015). At ile insandan olma Kentaur, boğa ile insandan olma Minotauros, çok zaman insan imgesiyle bağdaşan ejderha, brownieler (esmer, küçümen iyi huylu periler), cinler, elfler, basilikos (horoz başlı kanatlı yılan), denizati, lamialar (belden yukarısı güzel bir kadın, belden aşağısı yılan), nasnas, nymphalar, periler, ölüyiyen, satyrler, seirenler, semender, sfenks, simurg, tek gözlü ve tekboynuzlu yaratıklar, üç ayaklı eşek, yüzkafa, zümrüdüanka gibi yabansı yaratıklar Borges'e (2015) göre "insan imgelemine zaman ve uzam içinde oluşturduğu" düşsel varlıklardan kimileridir. Borges sözü edilen bu düşsel varlıkların izini kutsal kitaplar ve dünya edebiyatının temel yapıtlarında sürer. Homeros'un *İlyada* ve *Odysseia*'sı, Ovidius'un *Başkalaşım*'ı, Hesiodos'un *Theogonia*'sı, *Gilgamiş*, *Beowulf*, *Aeneis* destanları, *Binbir Gece Masalları*, Kazvinî'nin *Acâibü'l-Mahlûkât*'ı, Dante'nin *İlahi Komedya*'sı, Shakespeare'in *Bir Yaz Gecesi Rüyası*, *Romeo ile Juliet*'i, Milton'un *Yitik Cennet*'i, Flaubert'in *Ermis Antonius ve Şeytan*'ı, Walter Scott'un *Cinbilim ve Büyücülük* kitabı, Lewis Carrol'un *Alice Harikalar Diyarında*'sı Borges'in düşsel varlıklarla ilintili sık sık başvurduğu edebî eserlerden bazıları olarak karşımıza çıkar. Doğa yasalarına aykırı bu düşsel garip yaratıkların kaynakları yukarıdaki eserlerden yola çıkarak mitologya, folklor, dinsel metinler ve edebiyat olarak belirlenebilir. Christopher Dell, yarı insan yarı boğa canavarlar, köpek başlı tanrılar, insan başlı atlar, denizkızları, uzaylılar, muzip cüceler, öcüler, iblisler, cinler, tepegözler gibi bu düşsel yaratıkların insanoğluna dair ne anlattığını, binlerce yıldan beri nasıl varlıklarını sürdürebildiklerini, niçin evrensel bir olgu gibi göründüklerini, Japonya'da ve Eski Yunan dünyasında aynı tek gözlü devler, Avrupa'da ve Çin'de niçin aynı ejderhaların karşımıza çıkıverdiğini şöyle cevaplar: "Verilecek cevaplardan biri, canavarların ta içimizde yatan doğaüstü yapıya bir anlam

vermesidir. Bu durum eski çağlardan beri geçerlidir. Mısır ve Mezopotamya dinlerinin canavarlardan ve iblislerden zevk aldığı, hatta şimdiki bakışla tanrılarının canavarca görüldüğü kesindir. Düzen ve kaos arasındaki, iyi ve kötü arasındaki kavga tanrılar ve canavarlar aracılığıyla somutlaştırıldı.” (Dell 2014: 7).

Düşsel varlıklar (acâib ü garâib) Doğu edebiyatlarının da ilgi alanlarından biridir. Doğu kültürlerinin binlerce yıllık kolektif hafızasını içeren *Acâibü'l-Mahlûkât* literatürünün bunda büyük rolü olması gerekir. İslami edebiyatların ortak eseri olarak *Acâibü'l-Mahlûkât*, Türkçeye pek çok defa tercüme edilmiştir. Kazvinî'nin eseri diğerlerinden daha fazla şöret bulmuş, Farsça ve Türkçeye tercüme edilmiştir. (Bu konuda geniş bilgi için bk. Kut 2010: 1-9). Orta Çağ Arap ve Fars edebiyatlarında *acâib*'in anlamını, bu kavramı kullanmadaki ciddi tutarsızlıkları, fantastik ile olan ilişkisinin kapsam ve tarzını, *mucizeler edebiyatı* (wonder literature) üzerine temel ön yargıları değerlendirdiği önemli yazısında Syrinx von Hees, Arap ve Fars edebiyatlarında üç temel metnin *acâib ü garâib* edebiyatını oluşturmada etkisinden söz eder. Bu çerçevede *Acâibü'l-Hind* (Denizci Sinbad'ın hikâyelerine benzeyen birtakım denizci maceraları), *Tuhfetü'l-Elbâb ve Nuhbetü'l-A'câb* (cinler ve insanlar, ülkeler ve yapılar, okyanuslar ve suda yaşayan hayvanlar, kazı ve mezarlar) ve *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât* (bütün araştırmacılara göre *acâib* türünün arketipi, bir doğa ansiklopedisi) *acâib* literatürünün temel yapıtları olarak öne çıkmaktadır. Orta Çağ doğa tarihinin bilimsel ve epistemolojik normlarının modern biliminkinden farklı olduğunu vurgulayan Von Hees, anakronik hükümlere fırsat vermemek için bir Orta Çağ eserini kendi kültürel bağlamında değerlendirmek gerektiğini, ayrıca Orta Çağ'da *acâib*'in bilimin yerine geçen değil bilimi özendirici bir kavram olarak algılandığını ve Kazvinî'nin de bunun somut bir örneği olduğunu belirtir. Bu bağlamda *acâib* teriminin tek taraflı değerlendirilmemesi gerektiğini ve işlevsel bir kavram olduğunu şöyle vurgular:

“Kısacası, *acâib*'in doğaüstü ve fantastikle tek taraflı ilişkilendirilmesi, Orta Çağ metinlerini kavrama ve değerlendirmemiz noktasında ciddi bir çarpıtmaya neden olmaktadır. Bugün kabul gören “gerçek”lik açısından değerlendirildiğinde bile, *acâib* terimi hem coğrafi hem de dinî bağlamda, büyük çoğunluğu gerçeklik düzlemine ait olan gerçek varlıkları işaret etmektedir. Bugün sadece pek az sayıda tema, hayal ürünü olmaya indirgenebilir. Dolayısıyla, ben Arap ve Fars edebiyatındaki *acâib* teriminin, “hayret uyandırıcı temalar” olarak yorumlanması gerektiğini savunuyorum.” (Hees 2014: 142-162).

Yine bu bağlamda Roy Parviz Mottahedeh, Arapçadaki şaşkırtıcı ve garip anlamını içeren söz varlığını (ajab, ajâ'ib, ajîb, gharîb, ta'ajjub vb.) değerlendirir ve *Binbir Gece Masalları*'nda *acâib* kavramının -anlatının itici gücü olarak- “hayret uyandırıcılık” işlevine vurgu yapar (Mottahedeh 1997: 29-39).

Acâib'in sözü edilen hayret uyandırıcı işlevi yalnızca *Acâibü'l-Mahlûkât, Binbir Gece Masalları* gibi başyapıtlarda değil ayrıca Türk edebiyatında seyâhatnâme, esâretnâme, sergüzeştname gibi eserlerde de görüldüğüne ilişkin görüşler ve kaleme alınan yazılar son zamanlarda oldukça arttı. Bu konuda Sadık Yazar, *Tercüme-i Tuhfetü'l-Elbâb ve Nuhbetü'l-A'câb*'ı merkeze alarak *Tarîh-i Hind-i Garbî, Hitâyname, Kitâbü'l-Bahriyye, Mir'âtü'l-Memâlik, Vâkıât-ı Sultân-ı Cem, Hediyye, Sergüzeşt-i Esîr-i Malta* gibi eserlerde *acâib*'in izlerini süren önemli bir çalışma yaptı (2014: 98-110). Yeliz Özay, Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sindeki *acâib ve garâib*'i ayrıntılı olarak inceledi (2014: 123-133, 2017). Fazile Eren Kaya, bir zamanlar var olduğu söylenen ancak sonra tılsımla insanların gözlerinden gizlendiği söylenen Senteriyeye ve İskenderiyeye arasındaki bir şehre mekân merkezli bir *acâib* okuması yaptı (2014: 134-141). İsmail Hakkı Aksoyak, Üsküdarlı Sırrî'nin *Hikâye-i Garîbü'l-Âsâr*'ına Orta Çağ *acâib* algısından farklı yaklaşarak *acâib ü garâib*'in on yedinci yüzyıldan itibaren farklı konuları da kapsayacak biçimde değişime uğradığını ileri sürdü (2014: 111-122). Bütün bu çalışmaların ortak çıkış noktası, Syrinx von Hees'in *acâib* edebiyatı üzerine kaleme aldığı söz konusu yazısındaki temel konulardır. *Acâib* literatüründe araştırmacıların kullandığı bir diğer temel kaynak -özellikle seyâhatnâmeler bahis konusu olunca- hiç şüphesiz Houari Touati'nin *Orta Çağ'da İslam ve Seyahat (Bir Âlim Uğraşının Tarihi ve Antropolojisi)* adlı kitabıdır. "Seyahat ve Yazımı" başlığı ve "Seyahatin Olağanüstü Yönleri" alt başlığı altında *acâib* anlatılarının tek işlevinin eğlendirmek, keyfe hizmet etmek veya fantezi ihtiyacını gidermek değil Von Hees'in de özellikle imlediği üzere hayranlık uyandırmak ve inandırmak olduğunu vurgular. Touati, *acâib*'leri derlemeyi başaramamış bir seyâhatnamenin kesinlikle hedefine ulaşamadığını belirterek şunları söyler:

"Eski Yunanlılara gelince, F. Hartog -Herodotos örneği aracılığıyla- onların thoma'yı (hârîka-acâ'ib) nasıl belirleyici bir âdet hâline getirdiğini göstermiştir. Onların gözünde bir seyâhatname, bir "thoma" alt başlığı yoksa aslına sadık bir nakil olma iddiası taşıyamazdı. *Acâib*'leri derlemeyi başaramamış bir seyâhatnamenin kesinlikle hedefine ulaşamadığını düşünen Orta Çağ müslümanları açısından da aynı şeylerin geçerli olduğu söylenebilir. Çünkü Orta Çağın her seyâhat anlatısı olağanüstü bir alana açılmak üzere programlanmıştır. Seyahatin bu olağanüstülüğü hem kültürel hem de anlatsal bir zorunluluktur. Bu, kimi zaman bir seyâhatnamenin okunma veya dinlenmesinin tek gerekçesi gibidir. Doğulu bir âlim Batılı -Endülüslü- ve çok "dolaşmış" -cevvâl lakabı buradan geliyordu, bu sözcüğü Aydınlanma Çağında kullanıldığı anlamda "turist" diye çevirebiliriz- bir meslektaşından seyâhatleri sırasında gördüğü "en acîb" şeyi anlatmasını ister. Heybesinde birden fazla olağanüstü öykü taşıyan büyük cevval, aykırı niteliğiyle diğerlerinden çok farklı bir öykü anlatır. Anlatılan öykü hem yazarını dönüştürür, hem de anlatıldığı kişiyi sarsar. Seyyah statü değiştirip anlatıcı olmuştur. Diğeriyse dinleyiciyken yayıncıya dönüşür." (Touati 2016: 203).

Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sindeki acayip ve garip anlatılarını on yedinci yüzyıl Osmanlı toplumunun epistemesi açısından ele alan Yeliz Özay, bu titiz ve yetkin çalışmasında Evliya'yı sözlü kültürün tüm kaynaklarına hâkim, usta bir hikâye anlatıcısı olarak sunar. *Seyahatnâme*'nin acayip ve garip insan hikâyelerini, rüya ve kehanetlerini, "öteki"lerini, hayvanlarını, doğasını, tılsımlarını ve sihirlerini "doğruluk ve yanlışlık", "gerçeklik ve kurmaca", "bağlam", "deneyim" ve "bilgi" gibi kavramların eşliğinde okur. Öte yandan cadı, karakoncolos ve obur anlatıları çerçevesinde Evliya'yı ve *Seyahatnâme*'sini sağlıklı değerlendirmek için "on yedinci yüzyıl okurunun gözlüğünü takmanın gerekliliğini" şu sözlerle açıklar:

"Bu durumda başka bir epistemenin hikâyesi ve kahramanlarıyla karşı karşıya olunduğu; 17. yüzyıl Osmanlı toplumunda inanç, fantezi, gerçek ve hikmetin iç içe geçtiği ve en önemlisi bu bir aradalığın günlük yaşamla ilişkisinin ya da işlevinin bugünden farklı olduğu dikkate alınmalıdır. Evliyâ'yı ve onun hikâyelerindeki korku, inanırlık ve hayranlık uyandırma gibi kategorileri deşifre edebilmek ancak 17. yüzyıl okurunun gözlüğünü takmakla mümkün görünmektedir. Bugün hurafe ya da uydurma denilen ya da daha akademik bir yaklaşımla mit olarak adlandırılacak bu türden -Evliyâ'nın diliyle- "acâyib ü garâyib" varlıklara duyulan inancı şüphesiz folklor üretmiş ve işlevi değişse de ihtiyaç duyulduğu sürece koruyup aktarmıştır." (Özay 2017: 29-30).

Osmanlı edebiyatında *acâib ü garâib* anlatılarının sıklıkla yer bulduğu eserlerden biri de hiç kuşkusuz mesnevilerdir ve bu konu henüz çalışılmamıştır. Oysaki *Gazavatnâmeler* ve *menâkıbnâmeler*, *Salsalnâme*, *Kıssa-i Kahkaha*, *Süheyl ü Nevbahâr*, *Camasbnâme*, *İskendernâme*, *Süleymânnâme*, *Battalnâme*, *Saltuknâme*, *Danışmendnâme*, *Ebu-Müslimnâme*, *Hamzanâme*, *Kahramânnâme* vb. eserler *acâib* varlık ve mekânlar (mitologya) bakımından çok zengin anlatılardır. Pek çok türden eser vermesi nedeniyle Osmanlı edebiyatında *adab*'ın kurucusu kabul edilen Ahmedî'nin *İskendernâme*'si de bu konuda oldukça renkli ve ilgi çekici *acâib* anlatıları barındırır. *İskendernâme* Ahmedî'nin on beşinci yüzyılın başlarında kaleme aldığı bir mesnevidir (Ünver 1983: 11-12, 17-21). *İskender Romansı*'nın Osmanlı edebiyatındaki bir versiyonu olarak kabul edilir. (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Stoneman 1991, Southgate 1978). Ahmedî'nin modelleri Firdevsî'nin 400 / 1010'da tamamladığı *Şehnâme* (hikâyenin 2500 beyitlik ilk manzum biçimi) ve Nizamî tarafından 590 / 1194 tarihinde tamamlanmış olan Farsça *İskendernâme* (*Şerefnâme* ve *İkbâlnâme*) versiyonlarıdır. (Necati Lugal tarafından hazırlanan *Şehnâme* çevirisinde İskender hikâyesi yer almamaktaydı. *Şehnâme*'nin İskender hikâyesini içeren bölümü Türkçeye yakın zamanda çevrilmiştir. bk. Firdevsî 2016: 317-453. Aynı metin ve inceleme için ayrıca bk. Firdevsî 2015: 175-317. Söz konusu kitaba ilişkin kaleme alınmış bir eleştiri için bk. Akyol 2015: 375-380. Ahmedî model aldığı *İskendernâme*'lere Gülşah anlatısı, Dünya Tarihi ve Mevlid

bölümlerini eklemleyerek tutarlı ve bütünlüklü bir metin vücuda getirmiştir. (Bu konuda geniş bilgi için bk. Sawyer 2003: 228-230). Büyük İskender ve maceraları Türk edebiyatında Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinden Abdülhak Hamit'in *Eşber*'ine değin pek çok anlatıya konu edilmiş ve severek okunmuştur. Osmanlı edebiyatının ilk *İskendernâme*'si bugünkü bilgiler ışığında, "kadim İranî geleneğe dayanan" *adab* literatürünün Osmanlıdaki kurucusu kabul edilen Ahmedî'nin sözü edilen başyapıtıdır. Nuran Tezcan bu konuya ilişkin yazısında, eserlerindeki özgünlük iddiası, divan (kaside-gazel), tarih ve ansiklopedik bilgi içeren mesnevi (*İskendernâme*) ve *İşknâme* (şehzade aşk mesnevileri, *Cemşîd ü Hurşîd*) türlerinde -adab anlayışının üç ayağı- eserler vermesi yönleriyle Ahmedî'yi *adabın* Osmanlı edebiyatındaki ilk bütüncül temsilcisi olarak okura sunmuştur (Tezcan: 2015: 437-453). Ayrıca Ahmedî'nin yaşamı ve eserleri için bk. Ünver 1983: 3-7, Kortantamer 1973, Köprülü, 1950: 216-211, Kut 1989: 165-167. Ahmedî'nin dışında Türk edebiyatında Alî Şîr Nevâî, Ahmed-i Rıdvân, Hamzavî, Behiştî Sinân gibi şairlerce *İskendernâme*'ler kaleme alınmıştır. (Türk edebiyatında yazılan manzum ve mensur *İskendernâme*'ler konusunda geniş bilgi için bk. Ünver 1975: 121-127, Avcı 2014: 45-71).

On dördüncü yüzyıl Osmanlı şairi Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinde kimi bir bilge, kimi bir fatih, kimi de bir kâşif olarak karşımıza çıkan İskender pek çok konuyu merak edip öğrenmek isteyen bir kahramandır. Bu çerçevede kurt başlı insanlar, yüzlerinde fil gibi hortumu olan insanlar, tek ayaklı ve tek kanatlı Nesnas, çıplak insanlar ülkesi, kadınlar adası, karanlıklar ülkesi, elmaslar vadisi, Vakvak Adası, Çin denizindeki esrarengiz adalar, Hint adaları ve harikaları, yarım insan boyu, bedenleri domuz gibi kıllı, pençeleri sivri ve uzun Yecüc ve Mecüc halkı; yılan bedenli, fil başlı balık; gündüz denizde yüzen, gece uçan yaratık, dev maymunlar, tek boynuzlu tavşanlar, bütün dünyada olup bitenleri gösteren ayna, abihayat, dîvler, Ak dîv, konuşan ağaç *acâib ü garâyib* öğeleri olarak İskender'in karşılaştığı düşsel figürler ve mekânlardır. Metin And *İskendernâme*'de geçen bu düşsel varlıkların pek çoğunu (Nesnas, melekler, devler, cinler, Burak, Yecüc-Mecüc, Vakvak Ağacı, ejderha) Osmanlı-İslam mitologyasını konu edindiği kitabında "mitologyaya yaratıkları" başlığı altında inceleyip yorumlar ve bunları minyatürlerle zenginleştirir (And 1998: 254-305). Yazar söz konusu kitabında Ahmedî'nin *İskendernâme*'si üzerinde bu kadar uzun ve ayrıntılı durmasının nedenini şu sözlerle açıklar:

"Ahmedî'nin *İskendernâme*'si üzerine bu kadar uzun ve ayrıntılı durmamızın nedeni bu efsaneler kümesindeki birçok ögenin ve kişinin bu kitabın çeşitli yerlerinde ele alınmasıdır. Özellikle Kazvî'nin *Acâibü'l-Mahlûkât* türünden kitaplarda rastlanan mitologyaya yaratıklarını ayrı bir bölümde ele alacağız. Bu arada eserde –ayrıca Binbir Gece Masalla-

rı'nda da bulunan- Vak Vak Ağacı, bütün dünyada olup bitenleri gösteren ayna, büyük yılanlar gibi ögeleri buluyoruz. Fakat en önemli iki konu olan İskender'in Ye'cûc ve Me'cûc'a karşı bir sed yapması ve Hz. Hızır ile ölümsüzlük suyunu bulmak için Karanlık- lar Ülkesi'ne gitmesi bu kitapta birkaç yerde ele alınmıştır." (And 1998: 62).

Okuyucu bu büyük anlatının ana hatlarına göz gezdirdiğinde *acâib ü garâib* ögelerin (figürler, imajlar ve metaforlar) özellikle İskender'in Hindistan'ı fethetmesi ve orada insanların başına musallat olan ejderhayı -Odysseus gibi zekâ ve kurnazlığını kullanarak- öldürmesiyle başladığını ve Düşsel varlıklar (*acâib ü garâyib*) (3228-3926) ile Savaşlar (3927-4246) bölümlerinde yoğunlaştığını hemen fark edecektir. Ayrıca anlatı içinde son seyahatler bölümünde (7871-8541) İskender'in Karanlık ülkesine Seyahati, Brahmanlarla tartışmaları, İlk Zülkarneyn Deyri, Kadınlar Ülkesi, Karanlık Ülkesi ve Konuşan ağaç (8315-8541) bölümlerinin de *acâib* anlatılar içerdiğini belirtmeliyim. Bütün bu bilgilerin ışığında 8754 beyitlik *İskendernâme*'nin ana hatları aşağıda sunulmuştur:

1. Başlangıç (1-306)

Kitabın başı	1-21
Pervane ve mum tartışması	22-64
Tanrı'nın birliği, isimleri ve sıfatlarına ilişkin söylem	65-191
İnsana ilişkin söylem	192-239
Peygamberin övgüsü	240-283
Kitabın amacı	284-306

2. İskender'in doğumu, eğitimi ve tahta çıkışı (307-917)

İskender Zülkarneyn hikâyesi (307 bülbül)	307-465
İskender'in doğumu (466 bülbül)	466-574
İskender'in tahta çıkışı (575 mugannî)	575-585
Yunan bilgeleri ve Hızır'la tartışmaları	586-917

3. İran (918-1330)

İran'ın fethi (918 bülbül)	918-1098
Dârâb ile savaş (1099 bülbül)	1099-1330

4. Sistan (1331-1933)

İskender ve Gülşah'ın aşk masalı (1331 mürğ-i şeydâ)	1331-1933
--	-----------

5. Hindistan (1934-3227)

Hindistan'ın fethi (1934, 1940 bülbül; 1947 mutrib)	1934-2163
Sohbetler: ilahiyat, kozmoloji, astronomi, astroloji, fizyoloji, psikoloji, tıp	2164-2785
Ziyafet, müzik	2786-2854
Av (2855 papağan)	2855-2948
Hint Fur'uyla savaş (2949 bülbül)	2949-3067
İskender'in Sint'te bir ejderhayı öldürmesi (3068 mürğ-i hoş-gû)	3068-3164
Fazilet ve ahlaka ilişkin söylem	3165-3227

6. Düşsel varlıklar (*acâib ü garâyib*) (3228-3926)

Hint adaları ve güzellikleri (3228 bülbül)	3228-3534
Çin	3535-3704
Şark ve güzellikleri (3705 papağan)	3705-3839
Keşmir	3840-3903
Tagargar	3904-3926

7. Savaşlar (3927-4246)

Yecüc ve Mecüc	3927-4015
Dîvler I (4023 mutrib)	4016-4113
Rus ve Hazar	4114-4143
Dîvler II	4144-4246

8. Mısır ve ötesi (4247-5010)

Mısır ve güzellikleri	4247-4443
Mağrip melikesi Kaydafa	4444-4802
(Ahmedî ve sevgilisi; gezegenlere ilişkin sohbet)	4444-4519)
Kaydafa	4520-4802
Yedi iklimin ötesinde ülkeler araması (4803 bülbül)	4803-5010

9. Dünya Tarihi (5011-7870)

İskender'den önceki hükümdarlar (5011 papağan)	5011-5785
İskender'den sonraki hükümdarlar (5786 bülbül)	5786-5964
Muhammed Peygamber	5965-6042
İran ve Yemen hükümdarları	6043-6193
Peygamberin mucizeleri; Hayber ve Mekke'nin fethi	6194-6370
Miracnâme	6371-6617
Son İran hükümdarları, Halifeler, Emeviler, Abbasiler	6618-7122
Moğollar, İlhanlılar, Celayirler	7123-7536
Osmanlılar (Tevârih-i Âl-i Osmân)	7537-7870

10. Son Seyahatler (7871-8541)

Hızır'la ahirete ilişkin tartışma	7871-8008
İskender ve Hac (8009 seher kuşu)	8009-8198
(Çivit küpüne düşen tilki hikâyesi	8025-8056
İskender Kudüs'te	8199-8287
Mısır'a dönüş	8288-8314
Karanlık ülkesine Seyahat (8315 bülbül)	8315-8376
Brahmanlarla tartışmalar	8377-8432
İlk Zülkarneyn Deyri	8433-8484
Kadınlar Ülkesi	8485-8501
Karanlıklar Ülkesi	8502-8528
Konuşan ağaç	8529-8541

11. Son (8542-8754)

İskender'in hastalığı, vasiyeti, ölümü ve cenazesi	8542-8678
İskender'in oğlunun maceralı bir hayat yerine	
dingin bir hayatı yeğlemesi	8679-8708
Kitabın sonu	8709-8754

Ahmedî, anlatısının yapısını *dâsitân*lar ve hemen sonrasında gelen öğüt / pend ile oluşturur. Nizamî'den modellediği bu mesnevi yapısında her *dâsitâm* papağan, mürğ-i şeydâ, mugannî, mutrib ve çoklukla bülbül başlatır. İskender'in Hint adalarına gidişi ve orada acâib varlıklar görüşü (*Dâsitân-ı reften-i İskender be-vezâyir-i Hindûstân ve dâden-i acâyib-râ*) destanını başlatma görevi yine bülbüle düşer. Bülbülün anlattığı destan okuyucuya bir gün doğuşu sunar ve Ahmedî bu manzarayı -bütün gezegenleri en önemli özellikleriyle gözler önüne sererek- renkli ve canlı üslubuyla şiirleştirir:

- 3228 Yatma dur ey bülbül-i 'arş-âşiyân
Toldı yer dürci şadef gibi güher
- 3229 Yatma çünkim çıktı mişbâh-ı şabâh
Kıldı sîmîn yer yüzün herâyine
- 3230 Necm-i şâkıb kim Zuhaldür çün çerâğ
Bir yaña dahı 'Ufârid tutdı râh
- 3231 Sa'd-ı ekber Müşterî uş vèrdi nûr
Pür-şafâ ol şıdk ile ˆoldı şubh-dem
- 3232 Tutıban Mirrîh tîğ-ı âbgün
Kıldı gece râyetini ser-nigün
- 3233 Kavs burcından çıkup zerrîn-siper
Hoş ma 'ânîyi bedi' eyle beyan
- 3234 Geldi Zühre ˆanuñla zerrîn-âyine
Ki ˆoyanuklık oldu miftâh-ı felâh
- 3235 Vardı ˆEsed burcında penhân oldu mâh
Gösterüp nûr ile tâbân oldu tağ
- 3236 'Âleme çün mihr ile ˆurdu şubh dem
'Âlemi ˆoldurdu râhatla sürür
- 3237 Gece gètdi geldi şubh-ı dil-fürüz
Zulmet eksildi vü rüşen oldu rüz
- 3228 *Ey yuvası Arş olan bülbül
Yatma kalk, hoş manaları güzelce açıkla*
- 3229 *Sabah kandili çıktığı için yatma
Kurtuluşun anahtarı uyanıklık oldu*
- 3230 *En parlak yıldız Zühal
Kandilini gösterince dağlar nurla parladı*

- 3231 *Büyük kutlu Müşteri şimdi nur verdi*
Âlemi rahatlık ve sevinç doldurdu
- 3232 *Merih gök renkli kılıcını tutup*
Gece sancağını baş aşağı etti
- 3233 *Altın kalkan Kavs burcundan çıkınca*
Yer hokkası sedef gibi inci doldu
- 3234 *Zühre elinde altın aynayla geldi*
Yeryüzünü her anlamda gümüşledi
- 3235 *Ay Esed burcuna gelince kayboldu*
Utarit de başka tarafa yol tuttu
- 3236 *Sabah âleme Güneş 'le soluk verince*
O iç temizliğiyle sabah vakti apaydınlık oldu
- 3237 *Gece gitti, gönül aydınlatan sabah geldi*
Karanlık eksildi ve gün aydınlandı

(Öztürk 2018: 243-244).

Ahmedî, destan başlangıçlarında bahar, güz, kış, gün doğumu tasvirlerinde oldukça parlak ve dinamik kelimeler seçer. İskender'in çocukluk, gençlik, ilk fetihleri ve acâib anlatılarını içeren *dâsitân*larda bahar tasvirleri yer alırken İskender'in ömrünün son zamanlarında güz ve kış tasvirleri oldukça yoğundur. Bu hem anlatının döngüsellikle -Northrop Frye'ın *Eleştirinin Anatomisi*'ni akla getirir- hem de İskender'in yaşam evreleriyle (çocukluk, gençlik, olgunluk ve yaşlılık) uyumlu bir kurgusal yapıdır.

İskender, ejderhayı öldürerek Sint ülkesini onun şerrinden kurtarınca oradaki bütün deniz ve karaları baştan başa gezmek ve görmek ister. Denizi dolaşıp ne *acâibler* var diye birçok gemi yaptırır. İskender tüm cihanı fethetmek isteyen bir fatih olduğu kadar meraklı, bilgi peşinde koşan bir bilge olarak anlatı, tabakat ve biyografik yapıtlarda yerini almıştır. Sadece *İskendernâmeler*de değil söz gelimi Şehrezûrî'nin on ikinci yüzyılda bir tabakat kitabı olarak kaleme aldığı *Nüzhetü'l-Ervâh*'ında (Sühreverdi'nin işraki perspektifine dayanılarak inşa edilen felsefe tarihi) İskender, bu kitapta yer alan yüz otuz yedi bilgeden biri olarak karşımıza çıkar. (Şemsüddîn Eş-Şehrezûrî 2015: 440-521). Yine bu çerçevede on beşinci yüzyılda Yazıcıoğlu Ahmed Bîcan tarafından yazılan *Dürr-i Mekkûn*'da İskender dünya harikalarının (acâibler) peşinde koşan bir bilge olarak okuyucuya sunulur. Rivayetler ve anekdotlarla örülmüş bir eser olan *Dürr-i Mekkûn*, yaratılış ve İslami evren tasarımını sade ve akıcı bir Türkçeyle okuyucuya aktarır. (Yazıcıoğlu Ahmed

Bîcan 1999). Bu *acâib*leri gezmek ve temaşa etmenin işlevi hiç kuşkusuz bütün anlatıya yayılan bir hayranlık ve hikmettir. Bu hayranlık, eseri görüp Müessir'e, sanatı görüp Sâni'i bilmeye giden bir süreçtir ve Ahmedî tarafından *İskendernâme*'de her *dâsitân* (anlatı) sonuna bilinçli bir biçimde yerleştirilen ve tekrarlanagelen bir yapıdır. Ahmedî'nin İskender'e *acâib* 'leri gezdirmesi, temaşa / seyir hâlinde hayranlık ve hikmet duygularını uyandırması ile Kazvinî'nin *Acâibü'l-Mahlûkât*'ında yaptığı işlev yönüyle hemen hemen aynıdır. Kazvinî'nin *acâib* tanımından yola çıkan Von Hees, bu konuya ilişkin şunları söyler:

“Ona göre bu terim, nihai olarak Allah'ı idrak etmeye varan bir arayışın başlangıç noktasını oluşturur. Asıl amacı, okuyucularının doğa hakkında çocukken sahip oldukları ama büyüdükçe kaybettikleri hayret duygusunu canlandırmaktır. Kazvinî, çalışmalarını *acâib*'e adanmıştı; çünkü onun için hayret duygusu, açık bir zihin ve canlı bir imanın itici gücüydü. Bu düşünce prensipte meşhur Aristocu görüşe benziyor: “Felsefenin çıkış noktası ya da aslı insanın evren karşısında duyduğu hayranlıktır”. Kazvinî'ye göre çok açık bir biçimde, bütün bilimler son tahlilde Allah'ın bilgisine ulaşır ki bu, neredeyse bütün Orta Çağ âlimleri arasında yaygın bir fikirdir. Bu inanış, onun yaptığı ansiklopedik doğa tanımına belirgin bir dinî meşrulaştırma sunmuştur. Kitabının başlığı olan *Acâibü'l-Mahlûkât* “Yaratılışın Mucizeleri”, onun kâinatın her bir bölümünde Yüce Allah'ın varlığına kanıt olan dinî doğa anlayışını özetlemektedir. Orta Çağ İslam dünyasında, insanlığın O'na yaklaşmak için çözmesi gereken doğayı Allah'ın alametleri olarak kabul etmesi yaygın bir yaklaşımdı.” (Hees 2014: 147).

Von Hees'in dile getirdiği bu görüşler ile örtüşen bir başka eser Persis Berlekamp'ın *Wonder, Image & Cosmos in Medieval Islam* adlı önemli kitabıdır. *Acâibü'l-Mahlûkât* kitaplarındaki minyatürleri (harikalar kataloğu) inceleyen Berlekamp'ın çıkış noktası, söz konusu minyatürler karşısındaki hayret duygusu ve sözü edilen resimlerin estetik bir boyutunun olup olmadığı sorusudur. Berlekamp, bu tasvirlerin, Allah'ın yaratışı karşısında hayret uyandırmak için üretilmiş olduğu görüşündedir. Sözü edilen yazara göre okuyucu kozmosun en *acâib* fenomenleri karşısında hayret içinde kalmakta ve Allah'ın yüceliğini ve gücünü idrak etmektedir (Berlekamp 2011).

Medreselerde ders kitabı olarak okutulan ve bu yönüyle didaktik / ansiklopedik bir işlev de içeren *Acâib-i Mahlûkât* kitaplarına Ahmedî'nin yabancı olması düşünülemez. Ahmedî'ye ilişkin biyografilerin hemen hepsinin bulunduğu ortak nokta, onun iyi bir medrese eğitimi aldığıdır. Kaynaklar Ahmedî'nin önce Anadolu'da medreseye gittiği, öğrenimini sonra Mısır'da ilerlettiği, burada hocasının Şeyh Ekmeleddin olduğu, klasik İslam ilimlerini okuduğu konusunda birleşirler.

Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinde, İskender'in uzun yolculuğunda *acâib ü garâib*lere rastladığı ilk mekân Hint adalarıdır. İskender'in Hint adaları yolculuğundaki ilk durağı Râyic adasıdır. İskender adamlarına bu adadaki her şeyi yakalamalarını emreder. Bu arada adamları İskender'e her bir şeyin suretini apaçık

görebilen, mahiyetini düşünüp bilen, tuhaf yaratışlarını görüp Sâni'in güzel sanatlarını fark eden bir de âlim getirirler. Burada İskender ve adamları baştan ayağa insan şeklinde, kuş gibi kanatlı, sözlerini kimsenin anlamadığı bir garip yaratık görürler. İskender sonra yılanlarla dolu bir dağa varır. O dağ yılanlara kapan olmuştur, oradan dışarı çıkamazlar. Bu dağın yolu taş ve kaya olmakla birlikte bu taşlar sürekli ateş gibi yanmaktadır. Bu yılanlar başka bir yiyecek bulamadıkları için hep birbirlerini yerler. Ayrıca orada bir çeşit papağana rastlarlar, çok dil bilen bir kişi onu konuşturur. Burada zamkının kâfur olduğu, gölgesine bin kişinin sığıdığı bir ağaç görürler. Ancak bu ağaç ejderha gibi yılanlarla kaplı olduğu için kâfur almak isteyenler, yaz aylarında okuna adını yazıp ağaca fırlatırlar, kış gelince yılsız kalan ağaçlarda herkes okunu bulup o ağaçtaki kâfura sahip olur.

İskender daha sonra kadın erkek herkesin üryan gezdiği Ramini adasına gelir. Yalnız meyve yiyen, söyledikleri anlaşılmayan, insanlardan periymiş gibi ürken bu insanların yaşadığı adada altın ot gibi biter, birçok mücevher madeni de vardır. Bir sonraki durağı olan Vakvak adası ise şöyle betimlenir.

- 3291 Vardı oradan şâh bağlayup nişâk
Ol yere ki anuñ adıdur Vâkvâk
- 3292 Yeri anuñ cümle rîgistân olur
Yolu nâ-pîzâ varan hayrân olur
- 3293 Gece yılduzla yörirler ol yolu
Gündüz anda bulmazlar menzili
- 3294 Biñ cezîre vardı ol yörede hem
Dağı yedi yüz yakîn ne biş ü kem
- 3295 Şehr idi ser-tâ-ser ü mülk ü diyâr
Kamuya bir 'avret idi şehriyâr
- 3296 Altı biñ ebkâr-ı gül-ruḡ ḡonce-leb
Hîdmet ederlerdi aña rûz u şeb
- 3297 Çün Sikender'den işitdi ol haber
Vêrbidi bî-ḡad aña zerr ü güher
- 3291 *Şah hazırlanıp oradan
Adı Vakvak olan yere vardı*
- 3292 *Onun yeri cümle kumluk olur
Yolu sapa, varan hayran olur*

- 3293 *Gece o yolu yıldızla yürürler
Gündüz orada menzili bulamazlar*
- 3294 *O yörede ne eksik ne fazla
Bin yedi yüz ada vardı*
- 3295 *Ülke ve diyar baştan başa bir şehirdi
Halkın şehriyarı bir kadındı*
- 3296 *Altı bin gül yanaklı, gonca dudaklı bakire
Gece gündüz ona hizmet ederlerdi*
- 3297 *O İskender'den haber işitince
Sayısız altın ve mücevher gönderdi*
- 3298 *Ol kadar tuhfe veribidi ki şah
Aferin kıldı arja vü hem sipâh*
- 3299 *Buldu şeh bir ağaç anda bes yüce
Tâze vü ser-sebz ü hûb ucdan uca*
- 3300 *Dökmez idi yaprağın bād-ı vezân
Ermez idi anuñ bahârına hazân*
- 3301 *Ol ağaçta bir 'aceb yemiş biter
Çün temâm olup yemişi anuñ yeter*
- 3302 *Ol yemişden vâkvâk üni gelür
Bu ne kudretdür bu ne hikmet olur*
- 3303 *Gelicek ol ün düşer ele vebâ
Dağı kaht u fetret ü dürlü belâ*
- 3304 *Vağthâ gelür ol ün ne mäh u sâl
Ol ün olur gelicek nâ-hûb fâl*
- 3298 *O kadar hediye gönderdi ki
Hem şah, hem askerler ona aferin dedi*
- 3299 *Şah orada pek yüce bir ağaç buldu
Baştan başa terütaze, yemyeşil ve güzel*
- 3300 *Hazan yeli yaprağını dökmezdi
Onun baharına hazan ermezdi*
- 3301 *O ağaçta garip bir yemiş biter
Olduktan sonra onun yemişi herkese yeter*

- 3302 *O yemişten vakvak sesi gelir
Bu ne kudret, bu ne hikmettir*
- 3303 *O ses gelince ülkeye veba
Kuraklık, sıtma ve türlü bela düşer*
- 3304 *Aylarca, yıllarca zaman zaman o ses gelir
O ses gelince uğursuz fal olur*

(Öztürk 2018: 248-249).

İskender Vakvak adasından sonra güzel yüzlü bir kavmin yaşadığı Benan adlı bir yere varır. Kadını erkeği mükemmel güzellikte olan bu halk, hiçbir insanın tirmanamadığı çetin dağlar üstünde yaşarlar. Cihan şahı İskender orada hileyle birini yakalar, ancak o hemen can verir. Onun cesedine bakan İskender ve adamları güzelliğine hayran kalırlar. İskender'in bir sonraki durağı bedenleri insan başları köpek olan bir kavmin yaşadığı Etvariye adasıdır. İskender'in askerleri onlara yaklaşıncı hepsi birden gözden kaybolur, böylelikle bunların cin olduğu anlaşılır.

Bu maceralı yolculukta İskender'in karşısına bin yaşına gelmiş âkil ve bilge bir pir çıkar. İskender ona Hint Okyanusu'nun derinliğini sorar. Pir, İskender'e Hızır bin Âmil'in de bunu öğrenmek istediğini, bir meleğin gelip ona söylediğini iletir. Buna göre Davud zamanında bir kişi bu denize düşmüş ve onun bedeni üç yüz yıldan beri inmekte ancak dibine henüz erişememiştir. Sonra pir İskender'in isteği üzerine denizdeki değişik varlıklara ilişkin bilgi verir. Uzunluğu iki yüz arşın kocaman bir balığın burada yaşadığını, bir gemi görünce hemen yutmaya yeltendiğini, gemicilerin onu davul çalıp bağırarak korkutup geri döndürdüklerini söyler. Ayrıca sudan dışarı çıkınca taşlaşan yengeçten bahsederek tabiplerin bu taşı sürme gibi dövüp tutiyaya kattıklarını ve gözün bütün derdine derman olduğunu aktarır. Ayrıca pir, denizde kanı misk olan ahuyu, denizde kuş gibi peyda olan bir nuru, fil başlı balığı, insan yüzlü balığı ve gündüz balık gibi suda yüzen gece kuş gibi havada uçan *acâib*leri de anlatır. İskender daha sonra Cava adasına varır ve orada yüzleri boynunda, başsız bir kavimle karşılaşır. Ayrıca bu adada ateşte yaşayan bir akkuş görürler, bu kuş ateşten çıkınca ölmektedir. İskender Cava adasını çok sevdiği için burada Serendib şehrini kurar. Şah İskender Cava'dan Lenkâvûs adlı bir adaya vardığında çıplak bir halka rastlar. İskender şehir ve kalelerle çevrili Tinnîn adasına vardığında ise bir ejderha ile karşılaşır ve bu ejderhayı da kurnazlığı ve zekâsıyla al eder. İskender'in uğradığı bir diğer ada Selamit'tir. Burada büyük bir çeşme ve yanında büyük bir kuyu bulurlar. Su kuyuya inerken damlalar sıçradıkça kuyunun kenarları taş olmaktadır. İskender'in uğradığı düşsel mekânlardan biri de elmas vadisidir, ancak buradaki elmaslara yılanlardan dolayı ulaşmak imkânsızdır. İskender'in kurnazlığıyla -kartallar kullanılarak- elmaslar alınır. Ahmedî, İskender'in zekâsını ve bilgisini anlattığı bu beyitlerde kendi devrine de bir eleştiri getirir.

- 3503 İşbu rāy ile şeh-i pīrüzger
Buldi ol elmāsı almağa zafer
- 3504 Rāy ile her 'uqde kim var hāl olur
Şāhib-i rāy ehl-i 'aḳd u hāl olur
- 3505 Şehler ilerü olurdu rāy-zen
Şimdi neçün oldılar hem-rāy-zen
- 3506 Ol zemān başlara tāc imiş hüner
Şimdi ḥāk-i pāy oldu ol güher
- 3503 Bilge şah işte bu düşünceyle
O elması almayı başardı
- 3504 Var olan her düğüm düşünceyle çözülür
Düşünce sahipleri anlaşma ve çözüm ehlidir
- 3505 *Şahlar danışmanlarından ileride olurlardı
Şimdi niçin onlarla aynı seviyeye geldiler*
- 3506 *O zaman hüner başlara taçmış
Şimdi o cevher ayaklar altına alındı*

(Öztürk 2018: 265).

Billur köşkün bulunduğu bir adaya gelince Hintli bilgeyi çağırır. Hintli bilge İskender'e kimsenin bu köşke giremeyeceğini, tılsımlı olduğunu, kimsenin buranın sırrına eremeyeceğini söyler. Hintli bilge şaha bunları anlatırken köşkten bedenleri insan başları köpek sayısız bir halk çıkar ve şahın askerleri ile savaşırlar. Sonunda İskender'in askerleri galip gelir, hepsi yine kaçışıp köşke girerler.

İskender'in *acâib* figürlerin ve mekânların peşinde koştuğu bu yolculuk bunlarla bitmez. *İskendernâme*'de geçen *acâib* anlatılar şüphesiz yukarıda anlatılanlarla sınırlı değildir. Çin (3535-3704), Şark ve güzellikleri (3705-3839), Keşmir (3840-3903), Tagargar (3904-3926) diğer *acâib* figür ve mekânların olduğu bölümler olarak okuyucunun karşısına çıkar. Öte yandan Yecüc ve Mecüc ile savaşı (3927-4015), İslami dönem Pers edebiyatında şeytan ve ejderhanın vücut bulmuş hâli olan dîvlerle (şeytan/cin) savaşları (4016-4143) *İskendernâme*'de diğer *acâib* unsurları barındıran pasajlardır. *İskendernâme*'deki bütün olağanüstülük içeren bölümlerde olduğu gibi Ahmedî, sözü edilen her bir *acâib* anlatının (dâsîtân) sonunda okuyucuyu yaratıklara ibret gözüyle bakmaya davet eder.

KAYNAKÇA

Aksoyak, İsmail H. (2014). Acâ'ib Edebiyatı'ndan Bir Örnek: Üsküdarlı Sırrî'nin *Hikâye-i Garîbü'l-Âsâr*'ı, *Millî Folklor* 103: 111-122.

- Akyol, Ercan (2015). Eksiklikler, Çelişkiler ve Sorunlardan Müteşekkil Bir *İskendernâme*, *Kebikeç* 40: 375-380.
- And, Metin (1998). *Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitologyası*, İstanbul: Akbank Yay.
- Avcı, İsmail (2014). *Türk Edebiyatında İskendernâmeler ve Ahmed-i Rıdvân'ın İskendernâmesi*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Berlekamp, Persis (2011). *Wonder, Image & Cosmos in Medieval Islam*, New Haven ve London: Yale University Press.
- Borges, J. Luis (2015). *Düşsel Varlıklar Kitabı*, çev. Celâl Üster, İstanbul: İletişim Yay.
- Dell, Christopher (2014). *Canavarlar (Garip Yaratıklar Kitabı)*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: YKY.
- Eren Kaya, Fazile (2014). Senteriyeye ile İskenderiye Ortasında *Acâib* Bir Şehir, *Millî Folklor* 103: 134-141.
- Firdevsî (2015). *İskendernâme*, haz. Nimet Yıldırım, İstanbul: Kabalıcı Yay.
- Firdevsî (2016). *Şehnâme*, çev. Nimet Yıldırım, İstanbul: Kabalıcı Yay.
- Hees, Syrinx (2014). Şaşırtıcı: Acâib Edebiyatının Bir Eleştirisi ve Yeniden Okuması, çev. Yeliz Özey, *Millî Folklor* 103: 142-162.
- Kortantamer, Tunca (1973). *Leben und Weltbild des altosmanischen Dichters Ahmedî unter besonderer Berücksichtigung seines Diwans*, Freiburg: Klaus Schwarz Verlag.
- Köprülü, Fuad (1950). Ahmedî, *İslam Ansiklopedisi* 1, İstanbul: MEB Yay.
- Kut, Günay (1989). Ahmedî, *TDV İslam Ansiklopedisi* 2: 165-167.
- Kut, Günay (2010) Türk Edebiyatında Acâibü'l-Mahlûkât Çevirileri Üzerine, *Acâibü'l-Mahlûkât, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları II*. haz. Fatma Büyükkaracı-Yılmaz, İstanbul: Simurg Yay.
- Motahedeh, Roy P. (1997). Ajâ'ib in The Thousand and One Nights, *The Thousand and One Nights in Arabic Literature and Societ*, ed. R. G. Hovannisian ve G. Sabagh, Cambridge: Cambridge University Press. 29-39.
- Özey, Yeliz (2014). Evliyâ Çelebi *Seyahatnâmesi*'nin *Acâib* Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi. *Millî Folklor* 103: 123-133.
- Özey, Yeliz (2017). *Evliyâ Çelebi'nin Acayip ve Garip Dünyası*, İstanbul: YKY.
- Öztürk, Furkan (2018). *İskendernâme*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yay.
- Sawyer, Caroline G. (2003) Revising Alexander: Structure and Evolution of Ahmedî's Ottoman *İskendernâme*, (c. 1400). *Edebiyât*, 13/2: 228-230.
- Southgate, Mino S. (1978). *İskandarnamah, A Persian Medieval Alexander-Romance*, New York: Columbia University Press.
- Şemsüddîn Eş-Şehrezûrî (2015). *Nüzheti'l-Ervâh, Bilgelerin Tarihi ve Özdeyişleri, Eleştirmeli Metin-Çeviri*, çev. Eşref Altaş, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yay.
- Tezcan, Nuran (2015). Anadolu'da *Adab*'ın Kurucusu Olarak Ahmedî ve Gülşah Mesnevisi. *Journal of The Turkish Studies (Çekirge Budu, Festschrift in Honor of Robert Dankoff)*. Harvard University 44: 437-453.
- The Greek Alexander Romance* (1991), çev. R. Stoneman, London: Penguin Press.
- Touati, Houari (2016). *Orta Çağda İslam ve Seyahat (Bir Âlim Uğraşımın Tarihi ve Antropolojisi)*, çev. Ali Bertkay. İstanbul: YKY.
- Ünver, İsmail (1975). *Türk Edebiyatında Manzum İskender-nâmeler*, yayınlanmamış doktora tezi Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Ünver, İsmail (1983). *Ahmedî, İskender-nâme, İnceleme-Tıpkıbasım*, Ankara: TDK.
- Yazar, Sadık (2014). XVI. Yüzyıl Türkçe Seyahatnamelerinde *Acâib*. *Millî Folklor* 103: 98-110.
- Yazar, Sadık (2015). *Ebû Hâmid Muhammed el-Gırnâtî, Tercüme-i Tuhfetü'l-Elbâb ve Nuhbetü'l-A'cab (Gırnâtî Seyahatnâmesi)*. İstanbul: Büyüyenay Yay.
- Yazıcıoğlu Ahmed Bican (1999). *Dürr-i Mektûn / Saklı İnciler*, haz. Necdet Sakaoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.